

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION
NOVEMBER 2013

XITSONGA FIRST ADDITIONAL LANGUAGE: PAPER I

MARKING GUIDELINES

Time: 2½ hours

100 marks

These marking guidelines are prepared for use by examiners and sub-examiners, all of whom are required to attend a standardisation meeting to ensure that the guidelines are consistently interpreted and applied in the marking of candidates' scripts.

The IEB will not enter into any discussions or correspondence about any marking guidelines. It is acknowledged that there may be different views about some matters of emphasis or detail in the guidelines. It is also recognised that, without the benefit of attendance at a standardisation meeting, there may be different interpretations of the application of the marking guidelines.

XIYENGE XA A   XIKAMBELANTWISISO

XIVUTISO XA 1   PROSI

XITSHURIWA XA A

- 1.1 Mukamberiwa u ta nyika xitshuriwa nhlokomhaka leyi yi twisisekaka. Xikombiso: Swibedhlele swa mfumo na swa vanhu. /Ku hambana exikarhi ka swibedhlele swa mfumo na swa vanhu. (1)
- 1.2 Xibedhlele i ndhawu leyi vavabyi va nyikiwaka kona vutshunguri hi vaongori na madokodela lava tokoteke. /Xibedhlele i senthara ya xiprofexinali leyi nyikaka nhlayiseko wa rhanyu hi madokodela na vaongori. /Khale xibedhlele a ku ri yindlu ya swisiwana, kumbe hositele ya *tipilgrims*.
(Nhlamuselo yin'we ntsena.) (2)
- 1.3
  - Swibedhlele swa mfumo.
  - Swibedhlele swa vanhu.(2)
- 1.4 1.4.2 /Swibedhlele swa vanhu swi amukela ntsena vavabyi va nhlonge yo basa ntsena. (1)
- 1.5
  - Swibedhlele swa mfumo swi hakeleriwa hi mfumo, kasi swibedhlele swa vanhu swi hakeleriwa hi vinyi va swona no va va tiendlela milawu ya vona.
  - Swibedhlele swa vanhu swa durha, kasi swa mfumo a swi durhi.
  - Vukorhokeri bya le swibedhlele swa mfumo byi le hansi, kasi bya le ka swa vanhu byi le henhla ngopfu.
  - Swibedhlele swa mfumo swi lawuriwa hi mfumo, kasi swa vanhu swi lawuriwa hi van'wambindzu.
(Amukela na ku hambana kun'wana loku ku twisisekaka.) (4)
- 1.6 Hikuva swi hakeleriwa hi vinyi va swona no va va tiendlela milawu ya vona. (2)
- 1.7 Hikuva swi na vavabyi vo tala na vukorhokeri bya le hansi. (2)
- 1.8 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ku tiva ku hambana exikarhi ka swibedhele swa mfumo na swa vanhu.
(Amukela na tidyondzo tin'wana leti ti twisisekaka.) (2)
- 1.9 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A ndzi tsakela ku tshunguriwa eka swibedhlele swa vanhu, hikuva swi na switirhisiwa swa kahle.
(Amukela na matitwelo man'wana lama twisisekaka.) (3)

- 1.10 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A ndzi ta engetela nhlayo ya madokodela, vaongori na switirhisiwa swa xiyimo xa le henhla.

(Amukela na mavonelo man'wana lama twisisekaka.) (3)

XITSHURIWA XA B: XIFANISO

- 1.11 Hi le xibedhlele. /Hi le xibedhlele xa Hlayisekani. (1)

- 1.12 Madokodela. Vaongori. (2)

1.13

- Ku tshungula vavabyi.
- Ku endla vuhandzuri.
- Ku beburisa.

(Ntirho wun'we ntsena.)

(Amukela na mitirho yin'wana leyi twisisekaka.) (1)

- 1.14 I vanhu lava va kuleke swinene, va nga ha va vaxisati kumbe vaxinuna. Xikombiso: Vakhegula na vakhalabye. (2)

- 1.15 Mukamberiwa u ta nyika ndlela leyi a pfunekeke exibedhlele hayona. Xikombiso: Ina, ndzi tshame ndzi pfuneka. A ndzi khomiwile hi vuvabyi bya rifuva, kutani ndzi yisiwile exibedhlele laha ndzi tshunguriweke kona ndzi kala ndzi hola eka vuvabyi lebyi. (2)

30 wa timaraka

XIYENGE XA B NKOMISO/NKATSAKANYO WA NDZIMA

XIVUTISO XA 2

XITSHURIWA XA C

MAAVELO YA TIMARAKA

Mukamberiwa a nga nyika ntlhanu wa timhakankulu tin'wana na tin'wana eka leti ti landzelaka.

Poyinti yin'we yi fanele yi averiwa timaraka timbirhi hi ku tirhisa tigwaju timbirhi.

- Munhu a nga tiololola hi ku famba, ku tsutsuma, ku tlulatlula na ku hlambela.
- Ku hunguta ku nyuhela na ntiko lowu nga lavekiki.
- Ku engetela matimba eka munhu.
- Mbilu yi kota ku tirha hi mfanelo.
- Ku aka miri lowu vumbekeke.
- Ku engetela ku titshemba na ku va munhu a tshama a tsakile.
- Ku tiyisa matirhelo ya miri.
- Ku lwa na vuvabyi bya *phathogens*, byo tlulela, bya *insomnia* na byo karhala miehleketo.

10 wa timaraka

XIYENGE XA C NTIVORIRIMI NA MATIRHISELO YA RIRIMI

XIVUTISO XA 3

XITSHURIWA XA D: KHATHUNI

- 3.1 Ehofisini ya nhloko ya xikolo. Ekhumhini ra laha va nga kona ku tsariwile xiyimo xa n'wini wa hofisi, ku nga nhloko ya xikolo. Va le xikolweni. I ndhawu leyi nhloko ya xikolo yi tirhelaka kona. (2)
- 3.2 Nhloko ya xikolo. Mudyondzisi wa xisati. (2)
- 3.3 Manana u tekerile mudyondzi selulafoni ya yena, laha mudyondzi a mangaleke mhaka leyi eka nhloko ya xikolo. (2)
- 3.4 'Laptop'. Fayili. Xifaniso xa nhloko ya xikolo.
(Xilo xin'we ntsena.) (1)
- 3.5 Tatana. (1)
- 3.6 Manana: A nga va a hlundzukile, hikuva nhloko ya xikolo yi le ku n'wi soleni ku va a tekerile mudyondzi selulafoni a ya yi xavisa.

Nhloko ya xikolo: A nga va a hlundzukile, hikuva manana a tekerile mudyondzi selulafoni a ya yi xavisa. (2)
[10]

XIVUTISO XA 4

XITSHURIWA XA D: XINAVETISO

- 4.1 Eka lava va nga na swa le mandleni.

Lava va tirhisaka manghilazi ntsena. (2)
- 4.2 Ku koka rinoko ra vaxavi leswaku va ta kokeka va nghena va xava. (2)
- 4.3 Ku xavisela vaxavi lava va nga na swa le mandleni na lava va tirhisaka manghilazi ntsena. (2)
- 4.4 Riqingho. Imeyili. Fekisi.

(Vuhlanganisi byimbirhi ntsena.) (2)
- 4.5 Munhu u kota ku hlayisa vuxokoxoko bya yena eka yona. Ku tsala kumbe ku thayipa ntirho wa yena hi yona.

(Ku olovisa kun'we ntsena.) (2)
[10]

XIVUTISO XA 5

XITSHURIWA XA E

- 5.1 Sala leri ra nandziha. (2)
- 5.2 Hikokwalaho ka ku va va lava vatirhi vatsongo vathori va hlongola vatirhi van'wana. (2)
- 5.3 Switereka na swona swi ta heta tifeme matimba. (2)
- 5.4 Vusopfa – Vukheta. (2)
- 5.5 Nangusa – Languta. (2)
Hungusa – hunguta. [10]

30 wa timaraka

XIYENGE XA D VUTLHOKOVETSERI

1A SWITLHOKOVETSELO SWO KA SWI NGA RI SWA NDZAWULELO

XIVUTISO XA 6 XIKAMBELANTWISISO

U yimele yini? – T. A. Ngope

- 6.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi muntshwa loyi a nga lo tshama a tshika ku tirha no tikaahatela ku humelela. Mutlhokovetseri u n'wi tsundzuxa leswaku u fanele a titirhela ka ha ri na nkarhi. (2)
- 6.2 Ntila wa 14. "Wanuna u ta dya swa nyuku wa yena". (2)
- 6.3 Ri vula ku hela ka nkarhi kumbe swilo swo karhi leswinene. (2)
- 6.4 Mutlhokovetseri u lerisa muntshwa loyi hi ku n'wi khahla leswaku a famba a lava ntirho, a tirha swinene kumbe hi matimba. (2)
- 6.5 Mukamberiwa u ta nyika xitsundzuxo xa yena: Xikombiso: A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a famba a lava ntirho a titirhela leswaku a ta kota ku tihlayisa.
- (Amukela na switsundzuxo swin'wana leswi twisisekaka.) (2)

[10]

XIVUTISO XA 7 XIKAMBELANTWISISO

Nawu wa ntumbuluko – M. M. Marhanele

- 7.1 Mutlhokovetseri u tsundzuxa vanhu lava va hanyaka hi ndlela leyi nga amukelekiki, lava cincaka maendlelo ya swilo va lumbeta xidemokirasi, leswaku va fanele va nga cinci milawu na leswi a ku hanyisiwa xiswona loko xidemokirasi xi nga si nghena. (2)
- 7.2 Ntila wa 15. 'Wanuna na wansati va tekana, 'full stop!'. (2)
- 7.3 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Mutsari u lava ku kombisa leswaku hi ntoloveloko na ku ya hi ntumbuluko mbuti i xixeko ku nga ri leswi swi humelelaka masiku lawa laha timbuti ti xanisiwaka hi vavanuna hi timhaka ta masangu. (2)

7.4

A (NTILA)	B (NHLAMUSELO)
7.4.1 Ngopfungopfu n'we va fole. (Ntila wa 4)	(a) Vaxinuna.
7.4.2 Mi nga lumbeti xidemokirasi. (Ntila wa 6)	(b) Ku va va nga lumbeti ntshuxeko.
7.4.3 N'wina 'tigay', mi dlamula timbilu. (Ntila wa 13)	(c) Vaxinuna lava va tekanaka hi xivona va nyangatsa.
7.4.4 Mi nga yimisi tiko hi milenge. (Ntila wa 14)	(d) Ku xanisa tiko.

(4)
[10]

XIVUTISO XA 8 XIKAMBELANTWISISO

Ndzi wisise – R. K. Gum'sani

- 8.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi munhu loyi a vilelaka hikokwalaho ko va un'wana munhu a n'wi sala endzhaku, a xiyaxiya mafambelo, timhaka na matirhelo ya yena hinkwawo, kutani muvileri u tsundzuxa munhu loyi leswaku a hambana na yena a tiva no languta ta yena timhaka. (2)
- 8.2 Ntila wa 2. 'Un'wana na un'wana u ya ensin'wini yakwe'. (2)
- 8.3 Swa khorwisa. Hikuva munhu wa rihlevo wa swi kota ku landzelela munhu, a lava ku vona hinkwaswo swakwe, xikandza, ambalelo na swiendlo. U ta famba a hleva no xokolela mahungu eka van'wana hi tindlela to hambana.
(Amukela na ku seketela kun'wana na kun'wana loku twsisekaka.) (2)

8.4

A (NTILA)	B (NHLAMUSELO)
8.4.1 U ndzi himetela hi tihlo ra rivengo. (Ntila wa 7)	(a) U na rivengo lerikulu eka muvileri.
8.4.2 U ndzi ndzondzometela endzhopeni. (Ntila wa 8)	(b) Timhaka leti muvileri a hleviwaka hi tona a hi ta ntiyiso, o hemberiwa a tlhela a vangeriwa swiphiqo.
8.4.3 Loko ndzi tiolola milenge u ndzhuti wanga. (Ntila wa 13)	(c) U n'wi sala endzhaku hinkwako lomu a fambaka kona.
8.4.4 Hi ku lava ku ndzi vona eswirhendzeni swaku. (Ntila wa 24)	(d) A nga naveli ku vona muvileri a humelerile, u navela leswaku ku va yena ntsena loyi a va ka na leswinene.

(4)
[10]

30 wa timaraka

Ntsengo hinkwawo: 100